

FAMILIA DANFY DE DUBOZ

Livia Magina

Rezumat. Familia nobiliară Danfy de Duboz s-a format în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Strămoșul familiei, Dan, a venit din Țara Românească, stabilindu-se în Banat, unde a primit ca donație domeniul Duboz, prima mențiune ca atare fiind din anul 1369. Istoriografia maghiară, dar și o parte din cea românească au susținut faptul că Dan ar fi fost rudă cu nobilii din Recaș, veniți și ei din Țara Românească, fără să probeze acest lucru în mod cert. Documentele inedite din anexă pun în evidență această relație de rudenie, Dan fiind frate bun cu Neagu de Recaș, pomenit în anul 1359.

Familia Danfy a avut cinci generații cunoscute documentar, între 1369 și 1512, atunci când este menționat ultimul membru, Martin. În prima jumătate a secolului al XV-lea, membri importanți ai familiei au fost Dumitru, precum și Ladislau, vărul său, Luca și fiul său, Andrei, ban al Dalmației și Croației între anii 1475-1476 și ban de Severin în 1491.

Domeniul rămas în mâinile lui Ladislau și apoi a fiilor lui Luca, Andrei și Ioan, avea 42 de sate în 1410 și 44 în 1447 și 1462, cele mai importante fiind Duboz și *Hatyas*. Prin mărimea sa poate fi considerat ca unul dintre cele mai reprezentative deținute de nobilimea românească din regatul Ungariei.

În secolul al XVI-lea familia se va stinge pe linie masculină, deși personaje cu acest nume, Danfy, sunt menționate în comitatul Békés, fără certitudinea unei relații directe de rudenie cu nobilii bănățeni.

NOI INFORMAȚII DESPRE PREZENȚA BĂNĂȚENILOR LA UNIVERSITATEA DIN VIENA (SECOLELE XIV-XVI)

Dragoș-Lucian Țigău

Rezumat. Prezența bănățenilor la centrele academice europene până la mijlocul secolului al XVI-lea este consemnată în câteva registre cuprinzătoare ale studenților medievali. Cele mai recente, cum ar fi *Acta Facultatis Artium Universitatis Vindobonensis*, ne oferă informații valoroase în special despre acei bănățeni care au reușit să acceseze diverse titluri academice: *baccalaureus*, *licentiatus*, *magister* sau *doctor*.

Printre cei 180 de bănățeni care au studiat la universități europene, 113 se decisese asupra Vienei. Registrele de înscriere ale școlii ne furnizează informații despre *scolares*: nume, localitățile de proveniență, apartenența la una dintre „națiuni”, starea lor civilă. Dintre cei 28 de bănățeni care au accesat minimum gradul de *baccalaureus*, majoritatea a fost nevoită să plătească doar sume modice sau scriseseră cereri pentru scutirea de taxa de studiu.

Studenții bănățeni au devenit magisteri sau doctori ai artelor, ai științelor juridice, și ai medicinei, având mentori bănățeni, unii însă și de origine transilvană. 19 dintre ei au luat parte la un *examen determinantium seu baccalariandorum*. Câțiva dintre studenții Universității din Viena au promovat examenul de maturitate la alte centre academice,

cum ar fi Cracovia sau Praga. Dar această *peregrinatio academica* a fost practică mai rar de către studenții bănățeni, deoarece de regulă era legată și de costuri suplimentare.

Studenții care doreau să-și completeze în continuare studiile și cariera academică s-au pregătit pentru ramurile filozofiei naturii și a metafizicii. Registrele de înscriere școlară ale Universității din Viena consemnează la modul direct că șase dintre studenții bănățeni au reușit să promoveze examenul de stat. Puțini dintre aceia care au reușit să acceadă *licentia docendi* au ales până la urmă o cariera didactică, adică să devină dascăli și să urmărească în continuare o carieră academică. Titlurile serveau la scopul dovedirii unei pregătiri academice intelectuale și la deschiderea căii spre alte cariere decât cele în învățământ. Dintre bănățenii cu titlul de *licentiatus*, doar patru au ajuns la titlul de magister sau au dat un examen de doctorat.

Cariera postuniversitară a acestor studenți era până de curând foarte puțin cunoscută, deoarece documentele medievale bănățene au suferit distrugerii serioase, multe nemaifiind lizibile sau fiind dispărute fizic.

Extinderea învățăturilor protestante și ocuparea Ungariei și mai târziu a Banatului Inferior de către forțele otomane au întrerupt frecventarea Universității din Viena de către bănățeni. Un anumit număr de tineri bănățeni s-au îndreptat spre alte centre universitare, având mari dificultăți în a continua o tradiție devenită multiseculară.

IOAN DE HUNEDOARA, APĂRĂTORUL GRANIȚELOR SUDICE ALE REGATULUI MEDIEVAL MAGHIAR

István Petrovics

Rezumat. Născut în jurul anului 1400 în rândul micii nobilimi de origine românească, Ioan de Hunedoara s-a afirmat ca unul dintre cei mai importanți magnați ai epocii sale. A avut un rol esențial în menținerea graniței sudice a regatului Ungar constituită pe Dunăre și a teritoriilor adiacente, cum ar fi comitatul Timiș, banatul de Severin sau districtele românești. Anumite dovezi indică faptul că și orașul Timișoara și castelul său, precum și comitatul Timiș, au fost de mare importanță pentru Ioan de Hunedoara. Acest fapt devine evident atunci când luăm în considerare mărimea acestui comitat, al cărui teritoriu a crescut remarcabil în secolul al XV-lea, precum și amplasarea strategică a orașului Timișoara, care a oferit un punct de plecare favorabil pentru campaniile antiotomane. Cu toate acestea, mai important pentru Ioan de Hunedoara a fost faptul că, urmare a autorității publice care a exercitat-o asupra comitatului Timiș, a fost creată o punte de legătură între funcțiile (voievod, comite al secuilor) și moșiile sale din Transilvania cu cele avute în sudul Ungariei de la est de râul Tisa.

ASPECTE ALE *CURSUS HONORUM* ÎN BANAT ÎN VREMEA LUI MATIA CORVIN: NOBILIME PATRIMONIALĂ ȘI NOBILIME DE FUNCȚII

Ligia Boldea

Rezumat. Integrată tiparelor impuse de legislația și politica regională a regalității maghiare, nobilimea românească bănățeană, constituită într-o adevărată elită a zonei, a oferit puterii centrale suficiente cadre pregătite să se implice în administrarea ținutului natal, mai ales din momentul în care membrii ei vor fi recunoscuți în mod oficial, prin acte scrise, ca făcând parte din nobilimea regatului, nu ca "stare" aparte, ci în nume individual, acest fapt desfășurându-se începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Interese comune au condus regalitatea și această pătură socială spre o conlucrare ce a presupus uneori și compromisul, manifestat cel mai pregnant în domeniul confesional, unde presiunile legislative ale regalității, ce au vizat apartenența tuturor stăpânilor de pământuri, nobili în speță, la Biserica catolică, nu au rămas fără rezultat – în decurs de câteva decenii, de la sfârșitul secolului al XIV-lea și pe parcursul secolului următor, un mare număr de nobili români bănățeni au făcut o asemenea opțiune.

Putem aprecia că, dacă la sfârșitul secolului al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea s-a conturat o feudalitate românească bănățeană în zonele montane și piemontane ale Banatului, căreia îi sunt recunoscute stăpânirile ancestrale prin acte oficiale, regale, grație meritelor militare de care au făcut dovadă în mai toate campaniile desfășurate în special pe linia Dunării, din a doua jumătate a secolului al XV-lea asistăm la cooptarea tuturor acestor familii nobile bănățene la actul de administrare și apărare a ținutului de baștină, o dovadă concludentă a rolului pe care Matia Corvin, la fel ca și părintele său, a înțeles să îl atribuie elitelor sociale locale, bune cunoscătoare și direct implicate în realitățile zonei. În consecință, din secolul al XV-lea și până în anul 1658 participarea elementelor nobile române la actul de administrare, justiție și apărare este pregnant relevat în plan documentar. Bani și vicebani de Severin, castelani și vicecastelani ai cetăților de graniță sau de interior, juzi nobiliari, jurați și oameni de mărturie ai regelui, o întreagă paletă de demnități locale ce au fost atribuite de către regalitate nobililor români bănățeni în baza faptului că aceștia erau direct interesați într-o bună administrare a zonei, dar și a privilegiilor de care s-au bucurat cele opt districte cărășene. Fiecare familie nobilă română bănățeană, indiferent de anvergura sa, a participat la conducerea locală, uneori membri ai unei familii, obscure de altfel, ocupând funcții cu importanță la nivelul banatului de Severin, mai târziu al banatului de Caransebeș și Lugoj.

VLAHII DIN IMPERIUL OTOMAN ȘI POLITICA *VALAHĂ* A REGATULUI UNGAR

Alexandru Șimon

Rezumat. Imperiul Otoman a ezitat, în tratatele încheiate cu regatul, să includă atât Țara Românească, cât și Moldova ca teritorii sub suzeranitatea mixtă, otomano-ungară. Numai după 1503 această includere a devenit o practică diplomatică comună, dar cu mare rezistență, încă, din partea otomană. În această privință, deși nu reprezintă un moment diplomatic hotărâtor, sursa din 1492 prezentată în acest articol ne permite să

vedem astfel de documente din varii perspective. În același timp, poate chiar mai de interes, sursa ne direcționează atenția către zonele din sudul liniei Dunării de Jos.

CONSTITUIREA ȘI EVOLUȚIA DOMENIULUI FAMILIEI NOBILIARE MĂCICAȘ DE RAPOLT (1478-1520)

Adrian Magina

Rezumat. Familia nobiliară românească Măcicaș de Rapolt a fost una dintre cele mai importante din județul Hunedoara. Originari din Banat, frații Petru *Tharnok* și Ioan de Măcicaș au reușit, în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, să ajungă la funcții importante (Petru a fost trezorier regal) și să-și constituie un domeniu format din peste 40 de moșii în câteva județe ale Regatului ungar. Prin actul de donație din 1478 (Anexa I), familia Măcicaș a fost introdusă în elita județului Hunedoara. Astfel s-a constituit domeniul cu centrul la Rapoltu Mare. Întregul areal va gravita în jurul satelor primite prin donația regală din 1478: Rapoltu Mare, Raportel, Bulbuc și Băcăinți, la care se vor adăuga alte 21 de posesiuni în același județ. După moartea celor doi frați vor avea loc multe dispute între descendenții lor, care au dus la divizarea proprietății comune între Gașpar și verii săi, Ioan și Caterina (Anexa II). Familia se va împărți în două ramuri, de Rapolt și de Băcăinți, dar numai una singură, a lui Gașpar, va supraviețui și va reuși să păstreze moșia cu greu constituită în secolul al XV-lea.

DISTRICTELE SĂSEȘTI BISTRIȚA ȘI BRAȘOV ȘI JURISDICȚIA LOR ASUPRA RODNEI ȘI A BRANULUI ÎN SECOLELE XV-XVII

Liviu Cîmpeanu

Rezumat. În acest studiu se cercetează istoria dreptului administrativ al districtelor săsești din Transilvania, Bistrița (Năsăud) și Brașov, de la primele mențiuni documentare până în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Evoluția juridică a celor două districte săsești s-a urmărit pe baza izvoarelor editate, anume Bulele regilor Ludovic cel Mare (1366 pentru Bistrița) și Sigismund de Luxemburg (1422 pentru Brașov), până la acelea ale regelui Matia Corvin, deci în doua jumătate a secolului al XV-lea. În această perioadă cele două districte și-au exercitat puterea juridică asupra ținuturilor Rodna și respectiv Bran. Împrejurările concrete ale acestor evenimente sunt analizate pe baza surselor. Cazul Rodna se află în strânsă și directă legătură cu evenimentele dramatice de la Bistrița de pe la mijlocul secolului al XV-lea (suprimarea, prin comiții perpetui, și în special prin Mihail Szilagyî și revolta împotriva sa, înăbușită prin foc și sabie), dar și desprinderea de comitele perpetuu prin răscumpărare în 1465. Pe aceeași cale, și Rodna a fost răscumpărată de la rege, ajungând sub jurisdicția Bistriței. Cum s-a manifestat aceasta în secolul al XVI-lea am încercat de asemenea să ilustrăm, bazându-ne pe literatura de specialitate și pe izvoare. Permanentă lipsă de bani la curtea regelui

Vladislav II (cauzată de crizele regatului maghiar) a dus Branul sub jurisdicția Brașovului. Regele s-a împrumutat atunci în mod repetat (1498, 1508) cu sume considerabile de la brașoveni, dându-le drept garanție domeniul Branului și pertinențele acestuia sau întregul domeniu. Deoarece suma (6300 de guldeni de aur) nu a fost returnată, așa cum se stabilise, în decurs de 25 de ani, și deoarece la 1526 Ungaria era zguduită de război, Branul a rămas sub jurisdicția Brașovului până în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Drepturile Brașovului asupra Branului și domeniului aferent au fost reduse succesiv de principii Transilvaniei (G. Báthory, G. Bethlen și Gh. Rákóczy) iar această problemă a ajuns adesea pe ordinea de zi a Dietelor Transilvaniei. În 1625 Brașovul a pierdut Branul și o parte a satelor aparținătoare. Restul domeniului a rămas la Brașov până în secolul al XIX-lea. Cum și-a exercitat Brașovul jurisdicția asupra acestei pertinențe a fost analizat pe baza izvoarelor și a literaturii (D. Prodan, Florea Salvan, Gernot Nussbächer) în cadrul acestui studiu.

OASTEA PORTALĂ ÎN TRANSILVANIA PRINCIARĂ (1542–1653)

Florin Ardelean

Rezumat. Sigismund de Luxemburg a fost primul rege ungar care a stabilit, în ultima parte a secolului al XIV-lea, o formă particulară de conscripție militară în Ungaria, cunoscută sub denumirea de *militia portalis*. Această inovație în domeniul organizării militare era destinată să sporească potențialul defensiv al Regatului ungar în fața amenințării turcești. Conscripțiile militare, însemnând practic o recrutare proporțională de țărani-soldați de pe domeniile nobililor, țintea să compenseze structurile militare inadecvate ale regatului.

Principatul Transilvaniei (1541–1691) a moștenit această structură militară, asigurând astfel supraviețuirea unei țări mici cu vecini puternici, cum era Imperiul Otoman sau Habsburgii. În cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, *militia portalis* consta mai ales din țărani-soldați recrutați de pe domeniile nobiliare. Celelate națiuni privilegiate ale statului, sașii și locuitorii Țării Secuilor, contribuiau rar la organizarea acestei armate. Același era statutul pentru domeniile princiare. În ultimele sale etape de existență, armata conscripțională era constituită mai ales din detașamente de cavalerie, dar și cea a armele de foc a început să joace un rol important pentru rezultatul bătăliilor, astfel că au fost recrutate și unități de infanterie, echipate mai cu seamă cu arme de foc. Numărul de șerbi sau numărul porților fiscale (unități fiscale alcătuite în principal din două familii de șerbi) constituia criteriul de recrutare pentru *militia portalis*. Rata conscripțiilor a variat mult pe durata existenței Principatului Transilvaniei, de la 1 soldat pentru fiecare *porta fiscalis*, de-a lungul domniei lui Gabriel Bethlen, la 1 soldat la 100 de șerbi în timpul domniei lui Andrei Báthory. Armata conscripțională a intrat, în secolul al XVII-lea, în perioada de declin, țărani-soldați fiind adesea înlocuiți cu mercenari profesioniști, de multe ori de origine străină.

ÎNTRE LIMBI ȘI CULTURI: NAȚIUNEA SĂSEASCĂ ÎN CLUJUL POSTREFORMATORIC (SEC. XVI-XVII). REFLECȚII ASUPRA IDENTITĂȚII NAȚIONALE PREMODERNE

Edith Szegedi

Rezumat. Articolul de față dorește să comunice câteva idei despre starea națiunii săsești în Clujul postreformatoric, deci în Clujul premodern. Clujul servește ca exemplu emblematic, prin care se reflectă specificul identității naționale premoderne, un lucru greu de surprins cu tiparele de gândire ale secolului al XIX-lea. Reflecțiile de față se extrag din două mici studii de caz, din poziția și atitudinea lui Francisc David (Dávid Ferenc, Franz Davidis) în perioada conflictului de la 1568 dintre națiunea maghiară și cea săsească în jurul bisericii parohiale Sf. Mihail, și din descrierea alegerii lui Valentin Radecius în funcția de prim preot al orașului în anul 1622.

Francisc David este una din figurile emblematiche ale Clujului premodern, chiar dacă facem abstracție de evoluția sa teologică. Imaginea sa a fost contorsionată de istoriografia națională a secolului al XIX-lea, care i-a remodelat biografia într-o modernă hagiografie. Reformatorul Clujului devenise un pionier al Clujului maghiar, deoarece evoluției sale teologice i s-a dat interpretarea unei desprinderi de națiunea săsească, cea care era mai conservatoare. Dar atitudinea lui David, pe vremea conflictului de la 1568, ca de altfel întreaga sa biografie, au arătat, că reformatorul clujean a rămas tot timpul un membru al națiunii săsești din Cluj, fiind permanent dispus să-i apere acesteia privilegiile.

Descrierea alegerii lui Valentin Radecius ca prim-preot al Clujului precum și ceremonia înscăunării în funcție este o dovadă în plus pentru multilingvismul funcțional al acestui oraș, care a funcționat cu eficiență încă de la începutul secolului al XVIII-lea. Utilizarea alternativă a mai multor limbi – germană, maghiară, latină, un dialect săsesc – a fost parte a ritualului public și a dovedit impunerea antitrinitarismului la Cluj, în contradicție cu părerea adânc înradăcinată cum că la Cluj se petrecuseră schimbări radicale etnice și lingvistice, așa cum sunt descrise de către istoriografia secolului al XIX-lea. Sașii clujeni practicau *Diglosia*, utilizau maghiara pentru comunicarea socială și germana, respectiv dialectul lor săsesc, ca limbă a credinței.

În concluzie, se dovedește că națiunea săsească de la Cluj poate fi privită, pe vremea postreformatorică, drept model pentru cercetarea națiunii moderne, atât privitor la diferențierea ei față de națiunile moderne, dar și în sensul unui pluralism intern, inerent ei.

O ÎNCERCARE NEREUȘITĂ DE UNIRE RELIGIOASĂ ÎN BANATUL DE MUNTE (1699)

Costin Feneșan

Rezumat. În 1885, Nikolaus Nilles a publicat, după o copie din *Codex Vindobonensis Palatinus 12.234*, aflat în Österreichische Nationalbibliothek la Viena,

textul latinesc al unui document care, se pretindea, a fost elaborat la 10 februarie 1717 la Caransebeș. Cererea respectivă, adresată generalului pe atunci comandant al Transilvaniei, contele Stephan von Steinville, semnată de un număr de 40 de cnezi sătești și 12 preoți ortodocși din districtele Caransebeș, Orșova și Lugoj, conținea rugămintea să intervină cu bunăvoință pe lângă împărat, pentru ca episcopul ortodox de atunci, Moise, căruia i se reproșau numeroase abuzuri, să fie înlocuit cu un oarecare Petronie, căruia să i se confere demnitatea de episcop. Până la ora actuală, din lipsă de date de specialitate despre subiect, abia dacă s-a putut comenta ceva pe această temă. Ar fi totuși de remarcat, suplimentar, că prof. Mircea Păcuraru, istoricul oficial al Bisericii Ortodoxe Române, susține despre Petronie – însă fără a aduce nici cea mai mică dovadă în acest sens – că acesta ar fi fost „primul preot unit (greco-catolic – *n.n.*) din Banat”. El ar fi fost hirotonisit în demnitatea de preot la Munkács pentru ca, în anul 1735, să fie trimis ca preot greco-catolic în misiune la Timișoara.

Copia unui document scris în limba română (cu caractere chirilice) și traducerea acestuia în limba latină care-l însoțește - ambele de la începutul secolului al XVIII-lea și păstrate în arhivele contelui de Festetics, aflate în Arhiva Națională de la Budapesta – ni-l arată pe Petronie și faptele petrecute în jurul său într-o cu totul altă și o nouă lumină. Textul în limba română – un document datat 21 iunie a anului 1699 de la Crearea Lumii (a. d. 1699) și scris la Caransebeș – face referință la aceeași cerere amintită deja în scrisoarea din 10 februarie 1717. La prima vedere, diferențele apărute în timpul comparării celor două traduceri în limba latină, făcând abstracție de două locuri de la sfârșitul textului (data elaborării, respectiv enumerarea nominală a celor care fac cererea și a locurilor lor de proveniență) la prima vedere nu se deosebesc prea mult. O analiză atentă însă, comparativă, a celor două texte în limba latină – cu observația că cel în limba română din anul 1699 lasă, după sens și formă, impresia unei mari autenticități – se pot face câteva deosebiri esențiale, se pot distinge câteva diferențe deloc de neglijat. Atragem atenția în special asupra uneia dintre aceste diferențe. Documentul, care chipurile este elaborat în 1717, îl amintește pe candidatul la episcopie Petronie fără niciun adaos, în timp ce documentul de la 1699 remarcă faptul că acesta s-ar afla „sub autoritatea supremă a bisericii-mamă de la Roma, așa cum este cazul și în Transilvania”. Pentru autenticitatea documentului de la 1699 pledează și faptul că trei dintre cei 47 cnezi sătești (în documentul de la 1717 nu sunt decât 40) sunt atestați în același an și de un alt document oficial. Cu referință la episcopul incriminat Moise se poate presupune cu mare probabilitate de adevăr că este vorba despre Moise Stanojević, care l-a înlocuit pe episcopul Spiridon Știbica, cel care a fugit probabil în urma înfrângerii imperiale suferite la Lugoj în data de 21 septembrie 1695. Interpretând documentul de la 21 iunie 1699, mai trebuie luate în calcul încă două aspecte relevante. Pe de o parte, că Banatul de munte și în special zonele din jurul Caransebeșului, Lugojului și Orșovei au fost în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea scena unor aproape neîntrerupte confruntări militare dintre imperiali și otomani. Pe de altă parte, în perioada dintre anii 1697 și până la 1699, în Transilvania ocupată de către Habsburgi s-a petrecut încercarea Uniunii de credință a unei părți dintre români (formarea bisericii greco-catolice, subordonată Curiei papale de la Roma). Bazându-se pe cunoașterea nemulțumirilor românilor ortodocși din Banatul de munte față de episcopul lor Moise Stanojević, propaganda greco-catolică cu certitudine a încercat, fiind sprijinită și de Oficialitatea habsburgică, să realizeze printre cei de rit vechi, trăitori acolo, o legătură cu biserica nou creată. Într-o astfel de situație, cererea

celor 47 de cnezi sătești și ai celor 12 preoți ortodocși poate fi explicată cu ușurință. Despre Petronie, candidatul la episcopie dorit de petești, nu știm la ora actuală aproape nimic. Se pare însă că nu a fost un bănățean de origine, posibil să fi fost originar din Țara învecinată a Hațegului, deci un ardelean – unde de altfel Uniunea credinței a avut mare succes, se pare însă și că lui Petronie i-au fost bine-cunoscute situația și mentalitatea oamenilor din Banatul de munte. Că această primă încercare a realizării unei Uniuni de credință în Banat a eșuat poate fi explicat pe de o parte prin Pacea de la Karlowitz cu toate urmările sale militare și politice, pe de altă parte și de o presupusă reacție a Patriarhatului sârbo-ortodox de la Belgrad, care se baza pe așa-numitele „Privilegiu ilire”.

STATUTUL SOCIO-PROFESIONAL AL ÎNVĂȚĂTORULUI DIN ȘCOLILE CONFESIONALE ROMÂNEȘTI (1867-1918). ATITUDINI. MENTALITĂȚI. RAPORTURI SOCIO-PROFESIONALE

Felicia Aneta Oarcea

Rezumat. Învățătorul, membru al elitei intelectuale, chemat să lumineze cu cunoștințele sale viața oamenilor simpli, s-a confruntat cu dura realitate a lumii țărănești: sărăcia și ignoranța. Totuși, acest fenomen nu trebuie generalizat. Existau de asemenea comunități cu un bun potențial economic care susțineau dezvoltarea sistemului școlar, a învățătorilor, a acțiunilor culturale precum corurile, cercurile de lectură, bibliotecile etc. Articolele publicate în presa vremii la Arad denunță dificila sarcină a învățătorului român, indiferența unor comunități, puțin interesate de dezvoltarea învățământului, de conflictele existente sau de lipsa de educație. Aceste articole denunță cu obsesie asemenea situații care trebuiau fie să fie ameliorate, fie chiar eradicate din sânul societății românești.

Frecvența tematică a acestor articole de critică virulentă la adresa decadenței, a inferiorității învățătorului și chiar a românilor, își are originile într-o ideologie identitară, proprie românilor care trăiau în Ardeal și în regiunea Crișana. Pentru acești locuitori istoria a pregătit o nobilă datorie, aceea de a apăra identitatea națională, al cărui bastion important era chiar Școala.

Astfel, atribuțiile învățătorului au fost stabilite într-un cadru normativ: raportul său cu autorităților educaționale și cu Statul, atitudinea de adoptat cu elevii și sătenii. Iată câteva dintre aceste atribuții: menținerea ordinii și disciplinei, curățenia și igiena corporală a elevilor, grija pentru bibliotecă și materialele didactice, respectul și simpatia față de elevi. Învățătorul avea, de asemenea, obligația de a pune la dispoziția autorităților școlare (inspectori, directori, membri ai comitetelor bisericii) schemele pedagogice, orele claselor, cărțile și manualele școlare, consemnele oficiale ale elevilor, matricola, absențele. El deținea și rolul de secretar al satului: elibera atestate școlare și redacta acte oficiale pentru săteni. În absența unui profesor calificat, el asigura rolul de șef al corului pentru corale sau cea de președinte al cercurilor de lectură. În revanșă, el nu avea dreptul să introducă manuale noi fără aprobarea Consistoriului din Arad, adică Eparhia Aradului. Învățătorul avea datoria să apere interesele școlii și să se opună oricărui abuz venit din exterior sau din interior.

În mod evident, relațiile învățătorului cu comunitatea satului și părinții elevilor trebuiau să fie conforme cu statutul său socio-profesional. El trebuia să adopte cu tărie o conduită demnă și respectuoasă, atașamentul și devoțiunea sa pentru binele comunității trebuia să fie exemplar. În presa scrisă a vremii se găsesc exemple de colaborare excelentă între învățător și săteni, dar, de asemenea, și de conflicte. În situațiile de conflict, sătenii reproșau o lipsă de interes al învățătorului pentru activitățile culturale și educative, câteodată corupția, uneori cazuri de beție sau chiar cazuri de trădare a intereselor școlii confesionale române.

Colaborarea dintre preot, ca director al școlii, și învățător ajungea adesea la disensiuni. Au fost adresate plângeri Eparhiei (Consistoriului) fie de către învățători, fie de către preoți. Acesta plângeri denunțau, în general, comportamente abuzive. Din fericire, asemenea incidente erau izolate.

Totuși, imensa aspirație a românilor de a deveni o societate eclectică se regăsește în articolele care fac aluzie cu tărie la modelele culturale ale Europei din acea epocă, drept cale de urmat pentru a păstra trează conștiința națională românească.

DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI CONFESIONAL ROMÂNESC DIN BANAT – LEGEA XVI DIN 1913

Angela Dumitrescu

Rezumat. Instituirea dualismului politic din 1867 a fost un moment decisiv pentru educația românească din Banatul istoric. Etapa de tranziție, trecerea de la o organizare statală pluriculturală și multinațională (modelul asutriac), la una „națională” (modelul ungar), s-a reflectat și în legislația școlară.

Cea mai puțin cunoscută lege: XVI/ 1913 este adaptată de Dietă și intră în vigoare în toamna aceluiași an. Dispozițiile sale au fost aplicate școlilor confesionale în concordanță și cu Ordinul nr. 149893 din 18 septembrie 1913, al Ministerului cultelor și instrucției publice. Textul legii a fost foarte puțin abordat și descris în cercetările privind legislația școlară. Sistemul de plată a profesorilor din școlile confesionale și sătești a fost din nou schimbat. Dispozițiile noi au avut o utilitate publică limitată.

Primul război mondial va determina emiterea unor dispoziții de reglementare a activităților din domeniul educațional, cu scopul de a mobiliza majoritatea cadrelor didactice. Totuși, noile reglementări privind echiparea școlilor, salariile profesorilor și instituirea clasei a VI-a, care garanta, după absolvire, dreptul la vot, au fost aplicate.

Analizând dispozițiile legii dintr-un anumit punct de vedere, cel al intereselor guvernanților vremii, trebuie să precizăm că această măsură a intenționat să limiteze educația confesională în limba maternă și să subordoneze instituția școlară intereselor statului ungar.

ASPECTE PRIVIND ÎNFIINȚAREA ASOCIAȚIEI FRANCEZILOR DIN BANAT

Rezumat. Poziția geografică și statutul juridic distinct, tradițiile culturale și realitățile confesionale, la care se adaugă, după 1718, tendințele reformiste ale Coroanei (austriece - *n. n.*) destinate să pună în valoare – din punct de vedere economic, militar sau politic – avantajele oferite de către noua provincie, i-au asigurat Banatului o situație particulară, acesta devenind un adevărat areal de convergență a influențelor culturale, punct de întâlnire al culturii occidentale cu aceea a Europei centrale și de sud-est, într-un spațiu și într-un tip al evoluției către modernism, provocând rapide și ample transformări.

Populaționismul a fost o componentă a doctrinei și practicii mercantile, conform cărora capacitățile de performanță ale Statului depindeau de numărul vasalilor. În practica reformismului din Banat, populaționismul s-a manifestat în două ipostaze: prin stabilizarea populației autohtone și prin colonizarea unor anumite populații din teritoriile germane, din alte țări ale Coroanei sau din provinciile vecine. Expansiunea Austriei spre est a fost însoțită de o constantă preocupare pentru întărirea elementului german și catolic în noile teritorii anexate, pentru colonizarea lor în vederea exploatării economice sistematice și a asigurării forței necesare pentru apărarea frontierelor. Domeniu al Coroanei care trebuia să devină model și câmp de experimentare a politicii reformiste, al mercantilismului în primul rând, și teritoriu de graniță cu Imperiul Otoman, Banatul a fost centrul acestei politici, constituind, din perspectiva populaționismului, cea mai amplă și mai complexă experiență.

După opinia lui Étienne Frecôt, marea majoritate a acestei populații din Banat – care este cunoscută sub denumirea de șvabi – se compune din descendenții foștilor coloniști francezi transplantați în masă din Alsacia, Lorena, din marele Ducat al Luxemburgului și din alte provincii franceze ale Rinului.

În ceea ce privește naționalitatea imigranților, trebuie remarcată importanța elementului francez. Conte Florimond-Claude de Mercy, de origine franceză, născut în 1666 la Martin-Fontaine (în Lorena), numit în calitate de general de cavalerie ca grațitudine pentru meritele sale excepționale în lupta împotriva turcilor sub zidurile fortărețelor de la Timișoara și Petrovaradin, guvernator al Banatului pornind de la 1 noiembrie 1716, s-a implicat profund în politica de colonizare a Banatului, stimulat de Imperiul Habsburgilor în timpul Luminilor. Consilierul său De Jean, el însuși francez, a organizat agricultura pe terenurile mlăștinoase bănățene, asanate printr-un sistem de canalizare și a fondat trei stabilimente pentru creșterea animalelor de rasă la Vinga, Ciacova și Madoș.

Recensămintele făcute de Ungaria în 1899 și 1910 pe baza „limbii materne” au făcut ca numărul populației franceze din Banat să scadă.

Étienne Frecôt consideră că aproape 80% din șvabii colonizați în Banat sunt originari din fostele provincii franceze și poartă nume franțuzești. Explicația acestei lacune se găsește în faptul că descendenții foștilor coloni francezi din Banat aproape că au pierdut – în afara intelectualilor – uzajul limbii franceze, adoptând graiul șvab. În ciuda acestui fapt, ei nu s-au considerat niciodată germani. Toată lumea îi numește „franțuji”, „franzosen”, fiind în mod notoriu cunoscuți așa. Există comune în Banat unde ei formează majoritatea populației, ca spre exemplu: Tomnatic (*Triebswetter*), Comloș (*Ostern*), Gottlob, Carani (*Mercydorf*) etc, în Banatul românesc și trei comune în

Iugoslavia: Seultour, Charleville și St. Hubert. În alte comune ei formează o puternică minoritate. Unii, totuși, și-au uitat propria origine.

În viața politică, șvabii s-au separat întotdeauna de „saxoni”, minoritatea germană din Transilvania, o fuziune între cele două minorități producându-se doar în faimoasa *Grupare Etnică Germană din România*, organizată de naziști și condusă de saxoni.

Legăturile cu Franța au devenit vizibile în Banat mai ales în perioada interbelică. Astfel, la Timișoara, capitala județului Timiș-Torontal, oraș simbol al Banatului, au funcționat consulate ale Franței, Angliei, Austriei, Germaniei, Iugoslaviei, Italiei, Cehoslovaciei, Belgiei și Guatemalei.

Înainte de anul 1940, numărul francezilor din Banat a fost estimat – după unele cercetări – la 150.000- 200.000.

Notabilii francezi din Banat, alarmați de propaganda germană, au făcut demersuri pe lângă Frontul Renașterii Naționale, la putere în 1939, cu scopul ca „minoritatea franceză să fie recunoscută ca o grupare națională, separată de cea a germanilor din România”.

Demersul făcut în anul 1939 de către francezii din Banat este binecunoscut de către cercurile oficiale franceze, și presa franceză s-a ocupat de acesta. De altfel, membrii misiunii diplomatice a Franței în România, în special Roger Sarret, a arătat întotdeauna o largă și spontană solitudine față de mișcarea națională a francezilor din Banat. Acțiunea din 1939 a intelectualilor francezi din Banat a suscitât - după cum era de așteptat – o mare nervozitate în mediile naziste din Banat.

Lupta francezilor din Banat împotriva nazismului a continuat prin toate mijloacele posibile. Mișcarea de rezistență i-a încurajat pe suabii de origine franceză să nu se supună ordinelor naziștilor.

Situația existentă în România la 23 august 1944 era complexă și cerea o soluție în acord cu principiul deplinei egalități a cetățenilor, stipulat atât în Constituția recent readusă în vigoare, cât și în articolul 6 al Convenției de Armistițiu. În mod paradoxal, la prima vedere, în România nu se renunță la tratamentul diferențiat aplicat minorităților nici după 23 august 1944. Cel mai elocvent exemplu de discriminare negativă este acela al minorității germane. În primă instanță, se procedează la suprimarea Grupului Etnic German (la 8 octombrie 1944).

După actul de la 23 august 1944, prin care România s-a raliat la Națiunile Unite, francezii din Banat, cu ajutorul lui Roger Sarret, revenit în țara noastră, au început munca de cercetare care va ajunge în final la cunoșterea numărului exact de descendenți ai foștilor coloniști francezi. Sub puternica presiune de maghiarizare și de germanizare, numele descendenților coloniștilor francezi din Banat au luat un aspect cu totul straniu și prezintă adesea deformări grotești. Dar cea mai mare parte a populației franceze din Banat și-a păstrat, în mare măsură, intact numele patronimic, cu excepția ortografiei.

Legea privind statutul naționalităților din 7 februarie 1945 i-a încurajat pe francezii din Banat să se organizeze într-o asociație care trebuia să le reprezinte interesele. O dată lucrările de organizare îndeplinite, se preconiza începerea unei acțiuni pentru propulsarea limbii și literaturii franceze în mediul rural, cu un interes special pentru tinerii suabi de origine franceză. De asemenea, urma să se ceară Ministerului Educației Naționale autorizarea de școli primare franceze în comunele unde exista o majoritate suabă de origine franceză, care se declarase franceză după legea privind Statutul Naționalităților (în satul Tomnatic, cea mai mare parte a populației s-a declarat

franceză la recensământul din 1928), organizarea de conferințe într-o strânsă colaborare cu Alianța Franceză, Misiunea Universitară Franceză în România și Cercul Francez de la Timișoara, crearea unui liceu francez la Timișoara în viitor.

În sfârșit, la 30 iunie 1945, la Timișoara s-a constituit *Asociația descendenților francezi din Banat*, având la început 40 de membri.

Sedința Consiliului de Miniștri din 10 ianuarie 1947 consemna situația disperată în care se găseau suabii bănățeni, îndeosebi cei din județul Timiș-Torontal: ei fuseseră expropriați de toate terenurile agricole, în baza articolului 3 al legii reformei agrare; multe din casele lor au fost ocupate de coloniști veniți din alte regiuni ale țării, care nu erau obișnuiți cu agricultura (avocați, ofițeri în rezervă, funcționari publici, țigani specilaizați în meseriile lor tradiționale – fabricanți de linguri, tinichigii etc).

UN EPISOD AL PROCESULUI DE COLECTIVIZARE A AGRICULTURII DIN BANAT ȘI CRIȘANA

Vasile Rămneanțu

Rezumat. Procesul socialist de transformare a agriculturii a dus la terorizarea satelor românești. Astfel, după ce, în anii 1949-1953, colectivizarea a fost însoțită de abuzuri și teroare, între 1953 și 1955 a intervenit o perioadă de stagnare. Decizia politică de reluare a colectivizării a fost luată în decembrie 1955, acompaniată fiind de măsuri represive împotriva celor care opuneau rezistență: pedeapsă sporită pentru crime împotriva ordinii sociale, redeschiderea lagărelor de muncă etc., toate aceste decizii au dus la noi tulburări întrucât mai mulți țărani au fost arestați, între 1956 și 1960, deoarece s-au opus transformării socialiste a agriculturii.

Conform documentelor de arhivă pe care le-am studiat, la începutul lui 1960, autoritățile comuniste centrale au trimis conducătorilor partidului din regiunea Timișoara o listă cu 56 de „elemente” condamnate pentru „atitudine ostilă față de transformarea socialistă a agriculturii”, care au fost amnistiate și urmau să părăsească închisorile. La rândul său, secretariatul Comitetului regional de partid a ridicat obiecții cu privire la șase persoane incluse pe listă, motivând că eliberarea lor nu ar putea fi garantată politic, un punct de vedere însușit de București. În același timp, la începutul anului, organizația regională de partid și unitățile de Securitate au elaborat memorii privind persoanele arestate și pedepsite între 1 septembrie 1955 și 1 ianuarie 1960, cu propuneri de eliberare sau de continuare a închisorii.

Cei închiși între septembrie 1955 și ianuarie 1960 erau acuzați de agitarea țăranilor la a nu se înscrie în cooperativele agricole de producție, sau pentru ieșire din acestea, de proliferarea de amenințări la adresa celor care intraseră, de organizarea de acțiuni împotriva asociațiilor cooperative socialiste, de ațâțarea oamenilor la răzvrătire împotriva regimului comunist, de atacuri îndreptate împotriva liderilor locali de partid, de diseminarea de atitudini ostile (prin comentarii ostile asupra deciziilor Partidului Muncitoresc Român), de proliferarea de insulte și calomnii la adresa guvernului și a partidului comunist, de evitarea cotelor (contracte obligatorii de aprovizionare cu grâne a

statului) și de scrierea de manifeste împotriva colectivizării agriculturii sau împotriva regimului comunist.

Pentru toate aceste acuzații, mulți dintre ei au fost închiși sub acuzația de complot împotriva ordinii sociale (o pedeapsă ce tocmai fusese mărită de către autorități), au fost excluși de la reabilitare pe anumite perioade și proprietățile le-au fost confiscate. Astfel, în raionul Lugoj, locuitorii din Țipari, Părul, Coștei etc. au venit la sediul Consiliului Popular al raionului Lugoj și au cerut să li se permită să se retragă din asociațiile agricole, o încercare ce s-a înregistrat și la Pecica. Țăranii din Șiria au cerut să li se permită să-și modifice statutul, din cel de membru al asociației agricole colective, în cel de membru al unei simple asociații, iar la Checea și Jimbolia au fost susținute cereri colective de retragere din A.A.C.

Multe dintre persoanele arestate în perioada cercetată erau țărani născuți după 1900, ceea ce însemna că erau în deplinătatea capacității de muncă și nu își doreau ca această colectivizare a agriculturii să aibă loc.

Autoritățile comuniste nu doreau eliberarea din închisoare a celor care puteau avea influență în localitățile unde locuiau, foști chiaburi sau membri ai fostelor partide politice ori foști membri ai Gărzii de fier. Nu doreau să elibereze nici pe cei considerați fanatici periculoși pentru regimul comunist, nici pe cei care locuiau acolo unde procesul de colectivizare se derulase în pofida piedicilor.

În același timp, autoritățile urmăreau eliberarea celor în vârstă, a celor care locuiau în satele unde colectivizarea se încheiase și familiile lor lucrau în CAP-uri. În această categorie se înscriau și cei care nu fuseseră aliniați politic, cei care dețineau gospodării de mici dimensiuni, care nu prezentau nici un pericol politic sau erau considerați a nu fi fost convinși de importanța colectivizării agriculturii.

Episodul analizat aici demonstrează că procesul de transformare socialistă a agriculturii este o altă pată neagră a istoriei comuniste românești.

COLECȚIA DE PORT POPULAR DE LA CHIZĂTĂU (JUDEȚUL TIMIȘ)

Mircea Taban

Rezumat. Acest studiu se dorește a fi o introducere în studiul simbolisticii existente la costumul popular românesc, în genere, și a celui bănățean în particular, prezent în ceea ce specialiștii etnologi desemnează sub sintagma de *ornamentică tradițională*. Ocazia pentru un asemenea demers științific este reprezentată de achiziționarea de către Muzeul Banatului Montan din Reșița a unei colecții de port popular avându-și proveniența în localitatea Chizătău, în județul vecin Timiș. Acest corpus patrimonial numără 160 de piese, cuprinzând piese separate: catrințe, oprege cu franjuri, cămăși femeiești fără poale (ciupage), poale femeiești, laibăre. Chiar dacă instituția achizitoare este una de nivel județean respectiva achiziție este în concordanță cu politica sa de sporire a patrimoniului propriu și de acoperire a colecțiilor cu măturii culturale ilustrative pentru întreaga provincie istorică a Banatului. Piesele de port popular de la Chizătău (zona etnografică Lugoj, în județul menționat) întregesc ceea ce muzeul

reșițean deține deja pentru acest domeniu din zone etnografice cu puternice și străvechi tradiții etno-culturale precum Almăjul, Valea Dunării sau Culoarul Timiș-Cerna.

Comentariul științific suscitât de piesele colecției vizează anumite elemente decorative ce țin de reprezentările geometrice și cele geometrizzante, considerate de specialiști cele mai vechi și cele mai încărcate cu semnificații mito-simbolice. Se remarcă, în acest sens, repetarea obsesivă a unor itemuri de bază precum rombuz, spirala cu laturi drepte (simplă sau dublă), pătratul (îndeosebi sprijinit pe unul din colțuri), meandrul, linia ondulată, crucea (dreaptă sau în X), coloana (alcătuită cel mai adesea din romburi legate între ele), cercul, arborele cosmic (plasticizat în moduri variate) etc., figurate nu izolat ci în asocieri complexe. Cei care s-au ocupat cu decodificarea sensurilor unor asemenea elemente figurative au ajuns la anumite concluzii, simbologia fiind un teritoriu vast și fascinant de parcurs, de la domeniul esoteric la cel al credințelor popoarelor „primitive” de astăzi. Ceea ce este sigur este faptul că fabuloasa redundanță a sus-menționatei elemente simbolice (considerate de altfel de bază) nu este întâmplătoare, că aici avem de-a face cu un mesaj venit din adâncurile istoriei spirituale a umanității cuplat cu o intenționalitate apotropaică, cu sensuri abia intuite sau poate într-adevăr pierdute de noi cei moderni. Oricum, antropologii, etnologii și istoricii religiilor și ai culturii se străduiesc să redescopere ceea ce ele le spuneau oamenilor de odinioară, prezentul material constituind o semnalare a unui fapt și, poate un început într-un asemenea demers. Ca demonstrație la cele spuse s-au atașat câteva fișe de obiect cu materialul ilustrativ aferent.